

Over de kosters van bij ons (afl. 10)

De tijd van toen

De beginperiode van het onafhankelijke België betekent in het dagelijkse leven van onze voorouders nog altijd kommer en kwel. Het onderwijs voor kinderen op het platteland is bijlange niet gestructureerd¹.

De wegen liggen er belabberd bij, vooral bij winterdag, en de volksgezondheid is nog precair. De oogst van de aardappelen, rogge en tarwe is in 1846 totaal mislukt. Dit betekent voor de bevolking dat het spook van armoede, hongersnood en ziekte zijn kop opsteekt.

De gevolgen zijn ontstellend, want een besmettelijke ziekte, de rode loop genoemd, teistert onze gewesten. In Oudorp alleen al zijn 95 personen aan de epidemie overleden en ook Buggenhout wordt in algemene rouw gedompeld bij het treurig verlies van 111 mensen, terwijl er nog 320 personen aangetast zijn.

Het is dan ook niet te verwonderen dat men in deze periode het ontstaan situeert van liefdadigheidsinstellingen om de grootste nood te lenigen.

Het Sint-Vincentiusgenootschap en de Xaverianen² ijveren voor de morele en de materiële belangen van de bevolking.

Gelukkig valt er in de tweede helft van de voorgaande eeuw een lichte kentering ten goede waar te nemen. De staat van de wegen en de verbinding met aanpalende gemeenten wordt aanzienlijk verbeterd³.

¹ In 1842 wordt in de Kamer de eerste wet op het lager onderwijs gestemd.

² Het Sint-Vincentiusgenootschap wordt te Buggenhout gesticht in 1854 ; te Oudorp in 1883 en te Opstal in 1906. De Xaverianen zijn gesticht te Oudorp in 1865. Ter gelegenheid van de vlagwijding op 19 juli 1886 wordt ook een bondslied door Felix Walgraef geschreven. De toenmalige koster van Buggenhout, Firmin Smetrijns, componeert de melodie van het lied *Onze standaard*.

³ In 1849 wordt beslist een steenweg aan te leggen van Malderen over Oudorp naar de Provincialebaan Dendermonde-Mechelen.

Het peil van de volksgezondheid en de volksontwikkeling gaat stilaan naar omhoog. Mensen krijgen de gelegenheid om een beetje aan cultuur te doen⁴.

Maar toch is het nog de tijd van arm Vlaanderen.

De technische vooruitgang komt in een stroomversnelling met de uitvinding van de gloeilamp en de ontdekking van de stoommachine. Dit geeft het sein tot de aanleg van een uitgebreid spoorwegnet over gans het land. Dit alles werkt natuurlijk de mobiliteit in de hand. Zo wordt de lijn Mechelen-Dendermonde de derde spoorwegverbinding in ons land, na Brussel-Mechelen (1835) en Mechelen-Antwerpen (1836). Ze wordt officieel ingehuldigd op 2 januari 1837⁵ in aanwezigheid van koning Leopold I. Te Opdorp vragen Lambertus Meeus⁶ en Josephus Henricus Van den Bossche⁷ een vergunning aan voor de bouw van een graan- en oliemolen⁸.

Met het verschijnen van de encycliek *Rerum Novarum* (mei 1891) komt de kerk met haar sociale leer voor het eerst naar buiten.

Kortom, we zien de maatschappij van toen in beweging komen : nieuwe noden ontstaan en nieuwe behoeften worden geschapen. In dit veranderd leefpatroon, waarin de strijd om een lotsverbetering primordiaal blijft, krijgt Opdorp een koster van formaat, die een voortreffelijk musicus blijkt te zijn.

⁴ Toneelgezelschappen, zangverenigingen en fanfares doen hun intrede in het socio-culturele leven van Buggenhout en Opdorp.

⁵ Op 1 juni 1849 bekomt Buggenhout voor het eerst in het station een stopplaats voor treinreizigers.

⁶ Egidius Lambertus Meeus (°Steenhuffel 04.03.1816 - †Opdorp 26.10.1874) huwt op 16 april 1846 te Opdorp met Christina Servaes (°Oppuurs 14.10.1818 - †Opdorp 07.12.1884). Hij is molenaar op de *stenenmolen* en doet op 23 mei 1853 een aanvraag aan het gemeentebestuur om een stoommachine te mogen installeren in zijn bedrijf.

Zie ook : Uit onder dorpsleven tijdens de periode 1830-1870 (Jaarboek Ter Palen 1980) / Petrus Servaes. Blz. 87

⁷ Josephus Henricus Van den Bossche (°Opdorp 14.01.1824 - †Opdorp 12.02.1873) is een zoon van Petrus Joannes en Francisca Cruyplant. Hij huwt te Opdorp op 24 september 1859 met Philomena Coleta Reyntens (°Opdorp 29.04.1838 - †Opdorp 02.11.1923). De brouwersfamilie Van den Bossche doet eveneens een aanvraag tot installatie van een stoommachine (10 december 1853). Josephus Henricus is molenaar en olieslager vooraan de *Houtenmolenstraat*. - Zie ook : Uit ons dorpsleven tijdens de periode 1830-1870. Blz. 87

⁸ Gemeentearchief Buggenhout : Register verslagen gemeenteraadszittingen Opdorp

Petrus Franciscus Moortgat, de vijfde koster

Frans is geboren langs de Dries te Opdorp op 6 juni 1845 als vierde kind en eerste zoon in het gezin van koster Joannes Moortgat en Hubertina Isabella Verhavert⁹.

Frans volgt zijn vader na diens overlijden in 1863 op als koster. Tijdens zijn korte loopbaan tot 1867 volgt hij reeds hogere orgelstudies aan het Koninklijk Muziekconservatorium te Brussel, waar hij in 1867 de tweede prijs behaalt. Het jaar daarop komt de grote doorbraak met de eerste prijs voor orgel¹⁰ onder leiding van de voortreffelijke leermeester Jaak Lemmens. Dit gebeuren wordt uitbundig gevierd zoals volgend relaas uit *De Onpartijdige* het weergeeft in de stijl van die tijd¹¹.

Eerste Prijs voor Orgel

Men schryft ons uit Opdorp¹²

Zondag was het alhier een echt familiefeest, ter gelegenheid der inhaling van den heer P.F. Moortgat, die in den grooten prijskamp voor orgel, in het konservatorium van Brussel, den 1e prys heeft behaald.

Gans het dorp was gevlagd en met sparren boomkens en groenten versterd, in den namiddag vormden zich eenen stoet, samengesteld uit al de maetschappyyen van het dorp, een groot getal ruiters en verscheidene rytuigen waerin het schepenen-kollegie, de leden van den gemeente-raed en menige andere voorname persoonen plaets hadden genomen.

⁹ Het gezin van Joannes Moortgat (°Opdorp 14.01.1801 - †Opdorp 31.08.1863) en Hubertina Isabella Verhavert (°Opdorp 11.12.1814 - †Opdorp 27.03.1871) telt zeven kinderen, waarvan de drie zonen muzikaal begaafd zijn. Petrus Franciscus (1845 - 1922) wordt organist te Tienen; Prosper Josephus (1850-1918) is organist te Opdorp en Emanuel Josephus (1854-1918) wordt organist te Oppuurs.

¹⁰ De Onpartijdige: weekblad. Zondag 11 augustus 1867, nr. 2279, blz. 2, kol. B

¹¹ Jaak Lemmens (1823-1881) organist, pedagoog en componist. Stichter van het Lemmensinstituut (1879) en van de Sint-Gregoriusvereniging (1880) ter bevordering van de kerkmuziek.

¹² Uit ons dorpsleven tijdens de periode 1830-1870. Blz. 125

De stoet begaf zich, met muziek aen het hoofd, naer de standplaets des yseren wegs van Buggenhout, alwaer de laureaat omtrent 4 ure toekwam en door den heer Burgemeester verwelkomt en hartelyk geluk gewenscht werd over den bekomen zegeprael ; eenige muziekstukken werden uitgevoerd en 2 kooren door de zangmaetschappy gezongen ; daerna begaf men zich op weg naer Opdorp, onder den toeloop van eene groote volksmenigte dien den laureaat met vreugdekreten begroeten. Aen het gemeentehuis gekomen, werd de eerewyn geschonken en verscheidene lofdichten en bloemruikers namens de gemeente, de Zangmaetschappy Paraphone en de kerkzangers aangeboden ; dit hulde-bewys werd opgevolgd door de uitvoering van eenige muziekstukken en het zingen van verscheidene kooren, de plegtigheid op het gemeente-huis afgeloopen zynde, werd de laureaat naer zyne woonst gevoerd, alwaer hem, in naem der gebuerte, een lofdicht en bloemruiker werd aangeboden. Des avonds werd het feest door eene verlichting gesloten.

Tienen, een nieuwe heimat

Deze prestatie is het vertrekpunt voor een muzikale loopbaan als orgelist. Enkele maanden later wordt Frans benoemd tot orgelist van de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Dendermonde¹³. Nadien verhuist Frans naar Tienen, waar hem een plaats wordt aangeboden van organist-titularis aan de Sint-Germanuskerk¹⁴.

Op 39-jarige leeftijd treedt hij in 1884 in het huwelijk met Serafina Ponsaerts. Ze nemen hun intrek in de O.L.Vrouwbroederstraat te Tienen, waar ook enkele jaren later zijn neef Alfons Moortgat zal verblijven.

Na zijn lagere school te Opdorp studeert Alfons Moortgat¹⁵ in het college van Tienen en volgt de Latijn-Griekse Humaniora. Hij schrijft zich in voor het schooljaar 1892-1893. Oom Frans neemt de jonge

¹³ In de grote kerk te Dendermonde wordt hij als organist benoemd op 1 maart 1869.

¹⁴ Benoemd tot organist te Tienen op 10 februari 1876.

¹⁵ Zie ook : Nog over Alfons Moortgat, een groot Opdorpenaar / Petrus Servaes. Ter Palen. Jrg. 9, nr. 2 (feb 1985), blz. 64-69

muzikant Alfons regelmatig mee naar het doksaal van de Sint-Germanuskerk, waar hij het orgel mag bespelen. Hij brengt Alfons ook de beginselen bij van het Gregoriaans, wat hem later goed van pas zal komen voor de vele begeleidingen die hij zal componeren. De periode te Tienen zal van groot belang blijken voor de verdere muzikale ontwikkeling van Alfons Moortgat ¹⁶. In 1905 is hij kapelmeester in de basiliek te Halle. Zijn grootste werk is het *Mariaspel* op tekst van Aloys Walgrave, dat sinds 1911 om de vijf jaar wordt uitgevoerd tot in 1954. Hij is de componist van een twaalfstal missen, tien orgelwerken en talrijke volksliederen.

Frans Moortgat bekwaamt zich verder in de muziek en studeert bij Edgard Tinel ¹⁷ contrapunt, fuga en harmonie. Hij is een uitstekend musicus die een grote bewondering heeft voor Johan Sebastian Bach ¹⁸, wiens werken hij bij voorkeur speelt op het fameus Anneessensorgel te Tienen. Als muziekleraar heeft hij op zijn beurt verschillende leerlingen gevormd, die later naam en faam hebben gemaakt als toondichter, kapelmeester of organist ¹⁹.

Orgelconcert te Opdorp

Onze twee fameuze orgelisten Frans Moortgat en zijn neef Alfons komen we tegen te Opdorp op 25 februari 1901, ter gelegenheid van het inspelen van het vernieuwde orgel in de Sint-Amanduskerk.

Op 4 maart 1900 wordt door de kerkraad beslist om het Anneessensorgel (1852) grondig te herstellen. Voor die restauratie wordt een jonge orgelbouwer aangesproken : August D'Hondt uit Leuven. In een tijdspanne van ongeveer tien maanden heeft hij de klus

¹⁶ Alfons Moortgat, componist en letterkundige (1881 - 1962) / Gaby Moortgat. 1974, blz. 10. Gaby Moortgat is een zoon van Alfons Moortgat.

¹⁷ Edgard Tinel (1845-1902) kapelmeester, toondichter en directeur van het conservatorium te Brussel.

¹⁸ De orgelmuziek van Johan Sebastian Bach (1685-1750) is ongemeen rijk aan inhoud en melodie. Vooral zijn grote preludes en fugen zijn meesterwerken van religieuze barokmuziek. Daarnaast schrijft hij ook talrijke werken voor orgel : van rijk versierde koraal voorspelen tot eenvoudige sonaten.

¹⁹ Gaby Moortgat, o.c., blz. 10

geklaard en pastoor Gustaaf De Loose²⁰ is een gelukkig man wanneer het orgel wordt ingespeeld.

Hiervoor doet hij beroep op niemand minder dan Frans en Alfons Moortgat, want de pastoor is een muziek liefhebber en fervent bewonderaar van de twee kunstenaars.

Zo schrijft hij in zijn *Liber memorialis* in 1901²¹ :

Op 25 februari heeft de inwijding en de inhuldiging plaats van ons ten grootsten deele vernieuwd orgel. 't Was EH Dupret, pastoor van Malderen, die het inzegende. Vele parochianen en vreemde muziekliefhebbers en kenners waren opgekomen om het prachtig en machtig speeltuig te hooren en te prijzen. En zij allen waren een stem om den lof te spreken van den orgelmaker Mr. August D'Hondt-Wardequiers uit Leuven, die akkoord was voor de prijs van 2.100,- F.

Een spotprijs waarlijk als men het verrichte, sterk en kunstig, werk ziet. Dit in tegenstelling met ons oud, versleten en van elke andere facteur (orgelmaker) verwezen orgel.

Die dag is werkelijk een feestdag voor de Sint-Amandusparochie wanneer we zien welke stukken er op het programma staan bij het inspelen van het orgel. Frans Moortgat begint met een *Praeludium in do* van J. Rheinberger, gevolgd door zijn favoriete componist Johan Sebastian Bach met *Toccata in fa*. Hij besluit zijn optreden met *Andante* van Lefébure-Wély.

Alfons Moortgat vertolkt op dit concert²² enkele stukken voor groot orgel en pedaal, waaronder de *Marche nuptiale* van Guilmant en de *Final de la 6e symphonie* van de gekende Franse componist Charles-Marie Widor²³.

²⁰ Gustaaf De Loose (°Zeie 06.08.1848) is pastoor te Opedorp van 31 augustus 1891 tot zijn overlijden op 15 maart 1928.

²¹ Kerkarchief Pastorie Opedorp : *Liber memorialis*, 1901, blz. 14

²² Op het programma van dit orgelconcert staat ook nog het optreden vermeld van Didachus Van Geyseghem, laureaat van het Koninklijk Conservatorium te Brussel, vriend van de familie Moortgat.

²³ Charles-Marie Widor (1844-1937) is een leerling van Jaak Lemmens. Hij is orgelist-titularis in de Saint-Sulpice te Parijs, waar hij vele jaren het prestigieus orgel bespeelt van Aristide Cavaille-Coll (1811-1899). De voornaamste werken van deze orgelvirtuoos zijn uitgegeven in de bundel *Les 10*

PAROCHIEKERK VAN DEN H. AMANDUS
TE OPDORP

PLECHTIGE INHULDIGING

VAN HET

ORGEL

2/6

Wij hebben de eer UEd. uit te noodigen tot de plechtige inhuldiging van het nieuw orgel, in de Kerk van Opdorp, op **Maandag 25 Februari**, om 2 1/2 ure 's namiddags. 1901

Het orgel zal bespeeld worden door den Eerw. Pater DIDACUS VAN GEYSEGHEM, laureaat van het koninklijk Conservatorium van Brussel, door M. FRANS MOORTGAT, laureaat van het koninklijk Conservatorium van Brussel, organist in de kerk van St. Germanus te Thienen, en door M. ALFONS MOORTGAT.

Namens de Heeren Leden der Kerkfabriek,
G. DE LOOSE, past.

AUGUST D'HONDT

ORGELMAKER

Thienschepoort, LEUVEN.

Nu we toch de muzikale toer zijn opgegaan met onze twee concertvrienden Moortgat en in gezelschap van de toenmalige pastoor De Loose, is het wel aangewezen om het orgel van August D'Hondt eventjes van dichterbij te bekijken. Wanneer we het hebben over koster-orgelisten, dan mogen we wel even uitweiden over het orgel zelf. Het is het instrument dat ze bijna dagelijks bespelen, ofwel in de kerkdiensten, ofwel om stukken voor te bereiden en zeker om te concerner.

Wanneer we kijken naar de samenstelling van het gerestaureerde orgel, dan bemerken we dat de jonge orgelbouwer zijn werk heel kundig heeft gedaan. Hij heeft het orgel uitgebreid en enkele spelen vervangen en verzwaard²⁴.

Om te beginnen heeft hij in het hoofdwerk de *bourdon* van 8 naar 16 voet gebracht ; de *fluit* van 4 naar 8 voet. Verder heeft hij er drie nieuwe spelen aan toegevoegd : een *prestant* vier, een *doublette* twee en een *trompet* van acht voet.

Het tweede klavier is compleet vernieuwd met volgende spelen : *bourdon* acht, *solicional* acht, *voix celeste* acht, *dulce* acht, *fluit* acht. De *hobo* heeft hij laten staan, maar wel een *tremolo* aan toegevoegd.

Tenslotte heeft hij het pedaalwerk serieus uitgebreid met een zware *bazuin* zestien voet en drie achtvoetige spelen : *fluit*, *viool* en *tuba*.

Bovendien voorziet hij alle mogelijke koppelingen van het pedaal, zowel aan het groot orgel als aan het tweede klavier. Voeg daarbij nog een pedaal voor een algemene *forte*.

Het orgel is werkelijk een demonstratieorgel, waarbij het een lust voor het oor moet zijn geweest om het orgelconcert door onze

²⁴ Het gerestaureerde orgel D'Hondt in 1917 heeft zeventien spelen, verdeeld over het hoofdwerk (zeven), het reciet (zes) en het pedaal (vier).

specialisten Moortgat bij te wonen²⁵. Het akoestisch vermogen van de kerk is trouwens optimaal. Er zijn geen pilaren in de weg. De ruimte van het kerkship is dertig meter lang, twaalf meter hoog en veertien meter breed.

Besluit

Na dit technisch intermezzo over de samenstelling van het toenmalig orgel in de kerk, kunnen we pastoor De Loose goed bijtrede*n* wanneer hij het heeft over de pracht en de klanksterkste van het orgel ; vooral wanneer goede orgelisten zoals Frans en Alfons Moortgat te beluisteren zijn.

(vervolgt)

J. Bruylant

Het zat zo... mijnheer de commissaris (afl. 6)

Ten jare 1800 Negen en vijftig den derden Mei om 9 uren voormiddag

Wij Burgemeester en Politiecommissaris der Gemeente Buggenhout, arrondissement Dendermonde, door het publiek gerucht vernomen hebbende dat eergisteren in den voormiddag een runt of jonge koeibeest was doodgevonden in den stal van **Jan Baptist Van De**

²⁵ Het huidige orgel is totaal in verval en volledig buiten gebruik. De orgelkast is nochtans origineel en werd in de loop der jaren iets naar achter geschoven. De kast vertoont echter sporen van oorlogsschade. Dit alles zal hersteld worden wanneer de binnenrestauratie van de kerk wordt aangevat.